

Móricz Zsigmond szerelmei

Az első feleség, Holics Janka, a méltó múzsa

Móricz Zsigmond szerint első felesége, Holics Janka nemcsak szerelmet érzett iránta házasságuk előtt, hanem az ismeretlen lehetőség, szerep is befolyásolta: író felesége lenni.

Pedig azokban az időkben — 1904-ben — a későbbi híres írónak csak többnyire sikertelen vagy igen gyenge visszhangot kiváltó — és gyöngén jövedelmező — próbálkozásairól beszélhetünk. Amikor Jankával Kispesten összeismerkednek és egymásba szeretnek, mindkettőjük jövője bizonytalan. Janka hozomány nélküli szegény leány tanítónői képesítéssel, de hol állástalan, hol éhbérért dolgozik, Móricz — szintén minimális fizetéssel — egy lapnál van alkalmazásban, és még népes családját is támogatnia kell. A várt siker egyre késik, csak saját tehetségében reménykedhet, de se rokonai, se barátai, se (volt) tanárai nem bátorították. „Sehol senki az egész világon, aki előtt megértem volna egy szál gyufát, amelyből láng lobbanhat ki” — vallja később az író.

Egyedül Janka bízott benne, az a lány, aki — korának nőtípusaival ellentétben — komoly volt, iskolázott, művelt, az íróval szellemileg egyenrangú. „És engem inspirált. Neki írtam, rá gondoltam, előtte produkáltam magam... Most már igen, már megvolt az élettársam, aki ugyanúgy rá fog szólni egy életet arra, hogy nagy író legyek, mint én” — írja 1925. január 5-én, házasságuk huszadik évfordulóján feleségéhez szóló levelében.

Holics Janka valóban a XX. század első felében legnagyobbak tartott magyar prózaíró méltó múzsája volt, több híres művének ihletője. Pedig a 20 év múlva keletkezett levél megírásának idejében házastársi kapcsolatuk már lazulóban volt. A férj és feleség alaptermészete közötti áthidalhatatlan különbség — a férfi „nagyvonalú” költekező, az asszony minden garashoz ragaszkodó típus — lassan felőrli a nagy szerelmet. De hozzájárult ehhez az írónak a szép színésznő, Simonyi Mária iránt fellobbant új érzelve is, ami Janka előtt sem maradhatott titok. A választásra képtelen, két malomkö között őrlődő férj típusát — melyet több nagy regényében megrajzolt — önmagáról mintázhatta a mester.

Janka néhány féltékenységi jelenet után úgy döntött, hogy félreáll férje útjából. „Míg én élek, addig maga nem tud szabadulni attól, hogy adósa valakinek és azt az adósságot miattam nem törleszheti le” — így kezdi józan hangú búcsúlevelét, melynek megírása után önkezével vet véget életének 1925. április 2-án.

A második feleség, a „szépség”, Simonyi Mária

Móricz Zsigmond hű akart maradni feleségéhez, Jankához akkor is, amikor 20 évnyi házasság után kapcsolatuk mindkettejük számára már csak kint jelentett. Pedig akkor már régóta csodált egy fiatal színésznőt, Simonyi Máriát, szerepeket írt számára, szinte egész akkori írói tevékenységét ennek az érzésnek rendelte alá. 1925-ben — felesége életének utolsó évében — már leveleket is ír Máriának, telefonon is hívogatja. A „szépség” — ahogy ő nevezi — a levelekre nem válaszol, a telefonkagylót lecsapja. Nem akarja feldúltni mások életét.

Feleségének öngyilkossága után Móricz folytatja az ostromot, de sokáig nem változik a helyzet. Találkozót kér Máriától: nem kap. Feleségül kéri: kosarat kap. Jelen van a színházban mindig, amikor Simonyi Mária játszik: talán ez hatott. A gyászév letelte után a hölgy végre beleegyezik egy találkozásba Móriczcal és két nagyobbik lányával: Virággal és Gyöngyivel. A serdülő leánykák színpadon már látták apjuk jövődöbelijét. A találkozón már nem tűnik számukra olyan szépségnek, sőt, a 36 éves Máriát „kedves öreg néninek” látják, s ezért fogadják el apjuk választását.

Az esküvő Móricz 47. születésnapjára, 1926. június 29-ére esett. Móricz Virág így emlékezik az eseményre: „Az anyakönyvvezetőtől egyedül jöttem haza, nem is tudom, kik voltak a tanúk. Mária nagyon szép volt fehér nyári ruhájában, kedves, csendes, idegesen vidám (*Apám regénye*).

Nászútra Nyugat-Európába mennek a két nagylánnyal együtt, de a lányokat Párizsban barátok gondjaira bízzák. A „fiatalok” hosszú utazást terveznek, de anyagiak híján csak Olaszországba jutnak el. Hazatérve Mária ötszobás lakásába költöznek, ahol a házaspáron és a három Móricz-lányon kívül Mária édesanyja és nővére, valamint a szakácsnő és a szobalány is lakik. A háztartás így zavartalanul folyik, Mária mindenkire kedves, barátságos, egy hangos szava sincs.

A férj éppen ezt találja furcsának. Jankával szünet nélkül vitatkoztak, Jankának mindenkiről és mindenről volt véleménye, és ez nemigen egyezett meg az íróéval, de oda kellett figyelni rá. Mária senkit nem támad, nem kritizál, a színház világán kívül semmi sem érdekli. Férje írásaiért lelkesedik ugyan, de csak közhelyeket mond róluk. Jóval később, Móricz halála után így indokolja meg magatartását: „Nem akartam modell lenni. Azt nem. Rettenetes. Rettenetes, miket tudott mondani és írni anyádról. Akinek mégis nagyon sokat köszönhetett. Rólam ne, engem ne...” (Móricz Virág: *Apám regénye*).

Ez a magatartás, de főleg a tény, hogy nem akart fiút szülni neki, hamar kiábrándítja második feleségéből a nagy író. Mégis együtt éltek még 12 évig, Mária nagy kedvvel kertészkedik Leányfaluban, a Móricz nyaralóban. 1937-ben Mária tiltakozás, követelkezés nélkül simán, udvariasan lépett ki az író életéből.

Litkei Erzsébet — „Csibe”, a híres múzsa

Móricz Zsigmond 1937. szeptember 25-én megismerkedett egy szegény sorú, ágyrajáró kis proletárlánnyal, aki Csibe néven mutatkozott be. Az írónak szinte az első percekben feltűnt, hogy ez az elkeseredett kislány — aki, látszatra, öngyilkosságra készült — nem akar hasznot húzni az idősebb úriember váratlan érdeklődéséből, viszont szívesen és színesen mesélt, bőbeszédűen „csipogott”. Noha Móricz doktor Kovács néven mutatkozott be, utóbb kiderült, hogy Csibe felismerte az író, bár jelentőségével nem volt tisztában. Csodálkozás nélkül fogadta el a tényt, hogy az idegen úriember minden szavát lejegyzí. Az író pedig ámulva ismerkedett a számára addig ismeretlen külvárosi lumpenvilággal.

A kislánnyal egyre szorosabbá fűződik az író barátsága, de — állítólag — meg is maradt annak. Móricz azt vallotta, hogy őt 57 évesen már nem érdekli a szerelem, a kislányban nem a nőt látja, csak az íráshoz szükséges új témaanyagot.

Tény, hogy Móricz először Leányfalura „szerződtette” Csibét kertészinasnak, később örökbe fogadja és taníttatja. Ugyancsak gondját viseli Csibe 4 éves, Imre nevű kisfiának, akit a lány egy darabig eltitkolt. A gyerek addig egy parasztcsaládnál neveltetett. A ragyogó fekete szemű, pajkos, jó eszű kisfiú is majd Leányfalura kerül, és iskoláztatásáról Móricz gondoskodik. Később az író a nevére veszi, és Móricz Imre néven mérnököt nevel belőle.

Az író lányai eleinte ellenszenvesen fogadják a jövevényt, aztán megbarátkoznak az új helyzettel, vagyis Csibével és kisfiával. „...Olyan volt, mint mi pár évvel ezelőtt. Gyerekesen nyírt, barna hajú, kendőzetlen arcú, kedves, friss kis ember. Nagyon jó gyerek, szorgalmasan tanult, már a második polgáriból tette le a vizsgát” — írja Csibéről Móricz Virág (*Apám regénye*). Külön érdemeket szerzett azazal, hogy türelmesen ápolta az akkor már gyakran betegeskedő író — lányaival ellentétben, akik nem vették komolyan panaszait —, szót fogadott neki, és kiválóan végezte a kertben rábízott munkát, sőt a termény eladásában is segédkezett. Hálás volt, hogy Móricz kiemelte abból a nyomorból, amelyben addig élt.

Az „utcáról fölszedett” kislányból — akinek igazi neve Litkei Erzsébet — híres múzsa lett. Az első beszélgetések után Móricz színdarabot ír róla, de ezt nem adják elő. A lány értékes „csacsogása” azonban nem vesz kárba, mert nemsokára napvilágot látnak a Csibe-novellák, amelyek önmagukban is élethűek és olvasmányosak, de előgyakorlatok is Móricz *Árvácska* című regényéhez, amely egyik leghíresebb műve.

Ráduly János

Bartók Béla kibédi énekese

1970-ben az egész világon megemlékeztek Bartók halálának 25. évfordulójáról. A romániai magyar sajtó is fölzárkózott az ünneplők sorába. Cseke Péter az alkalomra nagyriport összeállítását tervezte, amelyben „Bartókkal együtt kívánta bejárni azt az utat, amelyet a nagy alkotó és művész megtett, míg »adni tudott a népnek«”. 1970. július 25-én — Bartis Ferenc társaságában — Kibédre érkezett, hogy Dósa Lidire, Bartók énekésére vonatkozó adatokat gyűjtsön. Másnap bejártuk a falut, de csak egy legendára, mondára találtunk. Augusztus végén Cseke az egyik levelében újabb, az énekésre vonatkozó adatot küldött, így

augusztus 29-én — egész napos kutatómunka után — sikerült azonosítanom a még elő 85 éves Madaras Lászlóné személyében Bartók népi énekését. Közel két hét alatt (szeptember 9-ig) a legfontosabb emlékeket rögzítettem, a szövegeket azonnal továbbítottam Kolozsvárra. Java része napvilágot is látott Cseke Péter *Bartók reánk süttő arca* című dokumentumriportjában (*Falvak Dolgozó Népe*, 1970. szeptember 23.). Az énekés akkori azonosítása amolyan felfedezés-számba ment, nem csoda, hogy akadtak „zenekutatók”, akik megpróbálták „kiszámítani”, s magukévá tenni a „megharcolt” eredményt.

Jelképes Dósa Lidi-aranyérem

Bartók első énekésének, Dósa Lidinek a kései megtalálása, azonosítása megtermékenyítőleg hatott a kutatásra. Ráterelődött a figyelem az általa közvetített kibédi dalok minőségi jegyeinek a vizsgálatára, egyben pedig néhány pontosításra is lehetőséget adott. Az énekés „alakja” csakhamar jelképpé/jelképessé növekedett. S mert a jelképeket „hasznosítani” szokták, fölvetődött Dósa Lidi emlékének a „bevonása” közművelődési életünkbe. Ilyen vonatkozásban — elsőként — László Ferenc szólalt meg. Friss meglátását, felismerését a *Mit ér az emlék?* című vitacikkében hozta nyilvánosságra. Erdemes idéznünk vonatkozó megállapítását:
